

Anetta Jaworska

Akademia Pomorska
Słupsk

ROLA AKTYWNOŚCI TWÓRCZEJ W PREWENCJI UTRATY SENSU ŻYCIA WŚRÓD MĘŻCZYZN ODBYWAJĄCYCH KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Słowa kluczowe: *sens życia, kara pozbawienia wolności, twórczość*

Wprowadzenie

Sens życia to jeden z ważniejszych komponentów funkcjonowania człowieka, wykraczający dalece poza wymiar biologiczny i psychiczny. Potrzeba sensu życia to podstawowa siła energetyzująca – popychająca i ukierunkowująca człowieka ku takim działaniom, które prowadzą go do prawidłowego rozwoju, uwzględniającego jego poziom funkcjonowania, możliwości, inne potrzeby i reprezentowany system wartości¹. Sens życia realizowany jest zarówno przez konkretne działania (cele), jak i cele ogólne: akceptację życia z jego blaskami i cieniami, niepewnością, wysiłkiem poszukiwań, trudem istnienia i ryzykiem porażki. Jak twierdzi Alfred Adler², to, co wyznacza cel życia i jego sens, często jest abstrakcyjne i bardzo odległe, czasem wręcz nierealne. Pomimo tego, osiągnięcie sensu jest czynnikiem motywującym człowieka do działania.

Antropologiczno-psychologiczne pojęcie sensu akcentuje jego dwa elementy – poznanie sensu oraz przeżywanie sensu³. Właśnie na tych dwóch komponentach oparto metodologiczne podstawy tej pracy. Poznanie sensu własnego istnienia jest zaledwie początkiem dążenia do przeżycia, doświadczenia własnego sensu w świecie. Zgłębiając problematykę analizowanego zagadnienia, należałoby zapewne dokonać także rozróżnienia pomiędzy sensem, który związany jest bezpośrednio z podmiotem (jego istnieniem i rozwojem), a sensownością, dotyczącą przeżywania świata. Czym innym pozostaje bowiem osobiste doświadczenie sensu jednostkowego istnienia, czym innym zaś uznanie sensowności istnienia świata, którego zgłębianie znacznie przewyższa tema-

---

¹ K. Obuchowski, *Przez galaktykę potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*, Poznań 1995.

² A. Adler, *Sens życia*, Warszawa 1986.

³ P. Próchniak, *Preferowanie przez mężczyzn ryzykownego zawodu a sens życia*, [w:] *Tożsamość w świecie nieustanych zmian*, red. E. Bilińska-Suchanek, Słupsk 2005.

tykę tej pracy. Frankl pisał: „Sens nie może być dany, lecz musi być odnaleziony [...]. W życiu nie chodzi o nadanie sensu, lecz o znalezienie sensu. [...] sensu życia nie sposób wymyślić, lecz trzeba go odkryć [...]. Sens trzeba odnaleźć, ale nie można go wytworzyć”⁴.

Według Gary’ego Rekera⁵ do wymiarów sensu można zaliczyć *Strukturalne komponenty sensu*, w zakres których wchodzi:

- a) Komponenty poznawcze – nadawanie znaczenia doświadczeniom, próby zrozumienia wartości i celu określonych wydarzeń życiowych.
- b) Komponenty motywacyjne – zwrócenie się w stronę wartości nadających życiu cel i sens, podpowiadających, jakie cele wybierać, do czego dążyć, dla jakich wartości warto pokonywać życiowe przeciwności i doświadczenia traumatyczne. Realizacja wartości i samo dążenie do nich nadaje życiu sens.
- c) Komponenty afektywne – uczucie satysfakcji dzięki osiągnięciu sensownych celów. Podstawowym wymiarem poczucia sensu życia są wartości mające charakter duchowy. Należy jednak podkreślić, że sens życia może być odnajdywany także na poziomie intelektualnym i w sferze uczuciowej.

Źródła sensu – obszary życia, w których sens może być doświadczany, jak np.: kontakty interpersonalne, rozwój potencjału twórczego (będącego sednem zainteresowania tej pracy), rozwój duchowości i doskonalenie siebie.

Zakres sensu – wielość aspektów życia, z których może czerpany być jego sens. Na ogół ludzie czerpią sens z więcej niż jednego źródła. Wysokie poczucie sensu wiąże się na ogół z większą ilością źródeł.

Głębina sensu – jakość doświadczanego sensu, jego powierzchowność czy głębokość. Większego poczucia spełnienia i sensu w życiu doświadczają osoby, które realizują sens poprzez działalność prospołeczną i służbę innym (opieka) oraz troszczące się o ideały mające status celów ostatecznych (religia, duchowość) niż osoby inwestujące energię w rozwój osobistych zdolności (np. rozwój intelektu, talentu) oraz zaangażowane w komfort i przyjemności życia (wygodne życie, podróże)⁶.

Sens życia w warunkach kary pozbawienia wolności

Utrata sensu jest pozbawieniem znaczenia wszystkich istotnych w życiu rzeczy⁷. Sens życia może fluktuować w zależności od zmieniających się warunków⁸. To nie może pozostać bez znaczenia w sytuacji osób odbywających karę pozbawienia wolności. Brak możliwości zrealizowania własnych zamierzeń, czasem przez długie lata, może odbierać im sens. Niemożność samorealizacji, niemalże we wszystkich obszarach życia, sprzyja utracie sensu i nadziei. Bez poczucia sensu życia podejmowanie jakichkolwiek działań staje się pozbawione wartości. Co więcej, jak pisze Andrzej Bałandynowicz, zagubienie sensu życia więźnia „powiększa prawdopodobieństwo, że

⁴ V.E. Frankl, *Homo Patiens*, Warszawa 1998, s. 89.

⁵ Za: P. Oleś, *Wprowadzenie do psychologii osobowości*, Warszawa 2005, s. 326.

⁶ Tamże.

⁷ P. Tillich, *Męstwo bycia*, Poznań 1994.

⁸ P. Próchniak, *Preferowanie przez mężczyzn...*

po zwolnieniu z zakładu będzie notorycznie występował przeciwko porządkowi prawnemu”⁹.

Wyniki badań nad sensem życia uzyskane przez Kazimierza Popielskiego¹⁰ potwierdzają pozytywną korelację pomiędzy poczuciem sensu życia a dobrostanem psychicznym oraz między poczuciem egzystencjalnej pustki a poczuciem fizycznego i psychicznego dyskomfortu. Choć zagadnienia sensu życia stanowią ważny element badań psychologicznych, dotąd niewiele miejsca w literaturze poświęcono badaniom związku pomiędzy sensem istnienia a przestępczością i karą pozbawiania wolności, co w wybranym obszarze postanowiono zaprezentować w tej pracy.

Krótki przegląd badań empirycznych, obejmujących związki pomiędzy sensem a niedostosowaniem społecznym (którego przestępczość jest jednym z bardziej znaczących symptomów), pozwala na uchwycenie związków pomiędzy zaburzeniami zachowania (i nieprzystosowaniem społecznym) a poziomem sensu życia. Badania te¹¹ pozwalają na wysnucie hipotez badawczych, których prezentację zamieszczono w dalszej części pracy. Związki pomiędzy zaburzeniami w zachowaniu a utratą chęci życia zostały uwypuklone w badaniach longitudinalnych Zenony Płużek¹². Autorka wykazała zależność pomiędzy poczuciem nieprzystosowania społecznego młodzieży (dokonującej prób samobójczych), nasileniem wśród niej konfliktów interpersonalnych a doznawanymi lękiem i depresją. Problemy egzystencjalne (utrata sensu życia, poczucie pustki i osamotnienia) w tych wieloletnich badaniach okazały się wśród mężczyzn główną przyczyną zamachu na własne życie.

Ważnym źródłem założeń hipotetycznych stały się także badania przeprowadzone na populacji więziennej. Badania jakościowe prowadzone przez Christine Jose Kampfner¹³ na populacji siedemdziesięciu kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, wykazały, że poczucie sensu życia w warunkach uwięzienia ulega znaczącej depriwacji, prowadząc do osłabienia woli życia i całkowitej utraty chęci życia. Jak pisze badaczka, cytując słowa jednej z więźniarek: „W więzieniu sens życia zostaje utracony. Nie byłeś nigdy samotny, dopóki nie spędziłeś trochę czasu w więzieniu”¹⁴.

Aktywność twórcza a sens życia

Według Frankla¹⁵ człowiek odkrywa w życiu sens między innymi poprzez działanie – czyli realizację wartości i twórczość. Myśl tę potwierdzają wyniki badań empirycznych.

⁹ A. Bałandynowicz, *Probacja. System sprawiedliwego karania*, Warszawa 2002, s. 194.

¹⁰ K. Popielski, *Noetyczny wymiar osobowości*, Lublin 1994.

¹¹ Z. Płużek, *Samobójstwo jako wyraz autodestrukcji*, [w:] *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości*, red. P. Oleś, Lublin 1997, s. 11-39; Ch. Jose-Kampfner, *Coming to Terms with Existential Death: An Analysis of Women's Adaptation to Life in Prison*, „Social Justice” nr 17 (2), s. 110-122; H. Spandler i in., *Catching life: the contribution of arts initiatives to recovery approaches in mental health*, „Journal of psychiatric and mental health nursing” 2007, nr 14, s. 791-799.

¹² Z. Płużek, *Samobójstwo jako wyraz...*

¹³ Ch. Jose-Kampfner, *Coming to Terms...*

¹⁴ Tłumaczenie własne za: Ch. Jose-Kampfner, *Coming to Terms...*, s. 110.

¹⁵ V.E. Frankl, *Homo Patiens...*

Wyniki badania jakościowego przeprowadzonego na grupie 34 osób chorych psychicznie potwierdziły wpływ uczestnictwa badanych w aktywności twórczej na powrót do zdrowia między innymi poprzez wzrost poczucia sensu życia¹⁶. Badaniem objęto osoby w przedziale wiekowym od 35 do 78 lat, którzy w okresie od 4 miesięcy do 5 lat zaangażowani byli w projekty artystyczne (realizowali własne twórcze prace, rozwijając swoją kreatywność, zdolności manualne oraz pracę w grupie). W ocenie badanych udział w twórczych projektach wpłynął na wzrost ich motywacji i inspiracji do aktywności twórczej. Przyczynił się do rozwoju ich umiejętności artystycznych, wiary w siebie i swoje umiejętności oraz, wreszcie, wpłynął na wzrost poczucia sensu życia, co wpłynęło również na wzrost zaangażowania w inne aktywności życia. Dla wielu uczestników aktywność twórcza stała się tą aktywnością, którą nadal rozwijali po zakończeniu projektu w innych aspektach sztuki oraz włączali i angażowali pozostałych członków rodziny do takich aktywności.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania teoretyczne, dające podstawę do przypuszczeń o możliwej roli przejawianej aktywności twórczej w zwiększaniu tendencji do poszukiwania i odczuwania sensu życia, postanowiono zbadać, czy aktywność twórcza, wykazywana przez innych autorów jako zmienna współwystępująca z sensem życia, będzie korelowała z sensem także w warunkach karnego pozbawienia wolności.

Hipotezy badawcze

Celem prowadzonych badań było określenie zależności pomiędzy wykazywaniem aktywności twórczej wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności a ich sensem życia. Przewidywano, że:

H.1. Wśród mężczyzn pozbawionych wolności – skazani aktywni twórczo będą silnie poszukiwali sensu od tych nieaktywnych twórczo.

H.2. Wśród mężczyzn pozbawionych wolności – skazani aktywni twórczo będą mieli silniejsze poczucie sensu od tych nieaktywnych twórczo.

Metoda

W badaniu nad poszukiwaniem związków pomiędzy aktywnością twórczą mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności a ich poczuciem sensu życia zastosowano eksperyment na planie grup naturalnych, w którym grupę eksperymentalną stanowiły osoby wykazujące aktywność twórczą, a grupę kontrolną skazani nieaktywni twórczo.

Osoby badane

Badania przeprowadzono w grupie 48 skazanych mężczyzn w wieku od 22 do 53 lat. Wśród nich 19 osób przejawiało aktywność twórczą, a kolejnych 29 nie było zainteresowanych żadną formą twórczości. Wśród osób zakwalifikowanych jako twórcy

---

¹⁶ H. Spandler i in., *Catching life...*

znaleźli się skazani uczestniczący w różnych formach działań artystycznych, takich jak: aktywność literacka (pisanie wierszy i pamiętników), twórczość muzyczna (należenie do zespołu muzycznego na terenie zakładu karnego), twórczość plastyczna (malarstwo i rzeźba oraz tworzenie szopek bożonarodzeniowych) oraz aktywność w grupie teatralnej. W sumie do grupy osób zajmujących się twórczością funkcjonariusze służby więziennej pierwotnie zakwalifikowali 31 osób, z których jednak jedynie 19 zgodziło się wziąć udział w badaniach. Kolejna (kontrolna) grupa skazanych została dobrana przez funkcjonariuszy celowo, z uwzględnieniem ich podobieństwa do grupy eksperymentalnej pod względem wieku, stanu cywilnego, wykształcenia, długości odbywanej kary oraz przeszłości kryminalnej. Z grupy 30 tak dobranych osób już we wstępnym etapie wyeliminowano jednego mężczyznę ze względu na jego niepełnosprawność ruchową. Uznano, że czynnik niepełnosprawności może stanowić istotną zmienną w zakresie odczuwania sensu życia, a zatem zaburzać rzetelny obraz wyników. Zatem w wypełnianiu kwestionariuszy wzięło udział 48 osób: 19 wykazujących aktywność twórczą oraz 29 nie przejawiających tego rodzaju aktywności. Po wstępnej analizie statystycznej odrzucono z dalszej analizy kolejnych 7 osób z grupy kontrolnej. Powodem wyłączenia pensjonariuszy z ostatecznej analizy było niespełnianie warunku podobieństwa statystycznego pomiędzy grupami w zakresie zmiennych pośredniczących. Osoby te zostały wyłączone z dalszej analizy ze względu na niespełnianie warunku jednorodności grup. Jedna osoba została wyłączona z badań z powodu niespełnienia warunku podobieństwa statystycznego pod względem wykształcenia. Sześć osób natomiast odznaczało się w sposób istotny statystycznie niższym niż ogół badanej populacji poczuciem samotności. Odniesienie do faktu wyodrębnienia się w grupie skazanych nieaktywnych twórczo osób o niższym (i statystycznie istotnym) poczuciu samotności zostanie zaprezentowane w części empirycznej.

Ostatecznej analizie poddano zatem 41 skazanych, z których 19 zakwalifikowano do grupy eksperymentalnej (aktywnych twórczo), a 22 do grupy kontrolnej (jako nieprzejawiających aktywności twórczej). Obie grupy skazanych nie różniły się między sobą w sposób istotny statystycznie pod względem zmiennych pośredniczących: wieku $t(39) = 0,36$ $p = 0,72$, stanu cywilnego, długości wyroku, wykształcenia i przeszłości kryminalnej. Skazani z obu grup badawczych (po dokonaniu ostatecznej selekcji) nie różnili się także pomiędzy sobą w zakresie poczucia samotności mierzonego za pomocą Skali doświadczeń emocjonalnych. Średnia wyników tej skali wynosiła: dla twórców $M = 15,94$ ($SD = 4,10$), dla nieaktywnych twórczo $M = 17,10$ ($SD = 3,84$).

Badania przeprowadzono 17 listopada 2012 roku na terenie Zakładu Karnego w Czarnem, który jest zakładem typu zamkniętego dla osób dorosłych. W zakresie umożliwiania skazanym aktywności twórczej zakład ma między innymi scenę do przedstawień teatralnych o powierzchni około 30 m². Istniejące od 2001 roku kółko teatralne powstało z inicjatywy samych skazanych. Na scenie teatralnej odbywają się ponadto koncerty więziennego zespołu muzycznego. W placówce tej organizowane są również wystawy prac plastycznych tworzonych przez więźniów, które mogą oglądać między innymi odwiedzające ich rodziny i znajomi spoza muru. Istotną inicjatywą twórczą jest ponadto coroczny konkurs Szopki Bożonarodzeniowej, który w 2012 roku doczekał się XVIII edycji. Zaprezentowane szopki trafiają następnie do miejscowego kościoła, domu kultury albo biorą udział w aukcji na rzecz „Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy”.

Zmienne i narzędzia badawcze

Zmienne zależne:

- Poszukiwanie sensu życia
- Poczucie sensu życia

Poziom poszukiwania sensu oraz obecności sensu mierzono przy zastosowaniu Kwestionariusza MLQ (*Meaning of Life Questionnaire*)¹⁷, autorstwa M.F. Steger, P. Frazier, S. Oishi, M. Kaler w tłumaczeniu Aleksandry Niemyjskiej. Kwestionariusz składa się z 10 itemów, których zadaniem jest zmierzenie dwóch wymiarów sensu: poszukiwania sensu oraz obecności sensu. W skład pierwszego wymiaru – poszukiwania sensu – wchodziły itemy: 2, 3, 7, 8, 10; natomiast w skład wymiaru „obecność sensu” wchodziły itemy: 1, 4, 5, 6, 9. Wynik testu otrzymuje się poprzez zsumowanie wyników poszczególnych itemów. Przed zliczeniem wyników należy rekodować item 9. Za każdą odpowiedź respondent może uzyskać od 1 do 7 pkt., gdzie 1 oznacza „zdecydowanie nieprawdziwe”, 2 „przeważnie nieprawdziwe”, 3 „raczej nieprawdziwe”, 4 „trudno powiedzieć”, 5 „raczej prawdziwe”, 6 „przeważnie prawdziwe” i 7 „zdecydowanie prawdziwe”. Wynik każdego z wymiarów sensu mierzony za pomocą Kwestionariusza MLQ może oscylować zatem w granicach od 5 do 35 pkt. Wśród przykładowych itemów wymiaru „poszukiwania sensu” znajdują się: „Poszukuję czegoś, co wprowadzi w moje życie poczucie sensu”, „Szukam celu lub misji mojego życia”. Przykładowymi twierdzeniami w wymiarze „obecność sensu” są: „Rozumiem sens mojego życia”, „Mam silne poczucie tego, co nadaje mojemu życiu sens”. Im wyższy wynik uzyskany w skali, tym wyższe poczucie sensu.

Zmienną niezależną uczyniono aktywność twórczą skazanych – definiowaną poprzez ich udział w działalności artystycznej podczas pobytu w zakładzie karnym (uprawianie sztuk plastycznych, przynależność do grup teatralnych i muzycznych w zakładach karnych).

W celu ujednoczenia grup i wyeliminowania wpływu na wyniki badań ewentualnych czynników zakłócających w badaniach wyodrębniono *zmienne pośredniczące*, wśród których znalazły się:

- Długość wyroku: mierzona liczbą zasądzonych przez sąd lat kary pozbawienia wolności: kary krótkoterminowe (do 1 roku), średnioterminowe (1 rok i 1 miesiąc do 3 lat), długoterminowe (powyżej 3 lat);
- Wykształcenie: podstawowe/ zawodowe/ niepełne średnie/ średnie/ wyższe licencjackie/ wyższe;
- Przeszłość kryminalna: operacjonalizowana liczbą dotychczasowych wyroków pozbawienia wolności (pierwszy raz karany, drugi raz karany, wielokrotny recydywista);
- Wiek: wyrażany liczbą lat życia;
- Jako ostatnią ze zmiennych pośredniczących wyodrębniono poziom samotności. Zmienna ta mierzona była za pomocą Skali doświadczeń emocjonalnych autorstwa De Jonga Giervelda i Van Tilburga¹⁸, w tłumaczeniu Aleksandry Niemyj-

¹⁷ M.F. Steger i in., *The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life*, „Journal of Counseling Psychology” 2007, 53(1), s. 80-93.

¹⁸ J. De Jong Gierveld, T. Van Tilburg, *A six-item scale for overall, emotional and social loneliness*:

skiej. Skala stanowi 6-itemową wersję kwestionariusza do pomiaru poziomu samotności. Wynik skali otrzymuje się poprzez zliczenie wyników poszczególnych itemów. Za każdą odpowiedź zawartą na skali respondent może otrzymać od 1 do 5 pkt., gdzie 1 oznacza „nie”, 2 „raczej nie”, 3 „trudno powiedzieć”, 4 „raczej tak”, 5 „tak”, a zatem wynik całej skali może oscylować w granicach od 6 do 30 pkt. Przed zliczeniem wyników należy rekodować itemy: 2, 4, 5. Im niższy wynik uzyskany w skali, tym wyższe poczucie samotności.

Wyniki

Analiza badań obejmuje ich interpretację pod względem ewentualnych różnic w średnim poziomie poszukiwania i obecności sensu życia wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności w zależności od przejawianej przez nich lub nieprzejawianej aktywności twórczej. Podstawowy zakres analizy obejmuje porównanie wyselekcjonowanych do badań grup skazanych, nieróżniących się istotnie pod względem wszystkich określonych zmiennych pośredniczących. W dalszej (wspomagającej) części analizy ukazane zostały dodatkowe wyniki, otrzymane przy niezachowaniu jednorodności grup i włączenia do badań także tych skazanych, których poziom samotności był istotnie niższy od pozostałych. Ta dodatkowa interpretacja ma na celu ukazanie ewentualnych związków pomiędzy twórczością a poczuciem samotności w zakładzie karnym oraz pomiędzy poczuciem samotności a sensem życia.

Przejawianie aktywności twórczej a poszukiwanie sensu życia wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności

Pierwszym elementem analizy uczyniono różnice pomiędzy przejawianą lub nieprzejawianą aktywnością twórczą w zakładzie karnym a poszukiwaniem sensu. Wyniki analizy dokonanej testem t-Studenta¹⁹ zawarto w tabeli 1.

Tabela 1

Poszukiwanie sensu wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności, wykazujących aktywność twórczą i nieaktywnych twórczo

	Skazani aktywni twórczo (N = 19)		Skazani nieaktywni twórczo (N = 22)		Wynik t-Studenta	Poziom istotności
	M	SD	M	SD		
Sens poszukiwany	24,47	5,08	20,59	3,71	3,27	p < 0,01

Źródło: opracowanie własne

Confirmatory tests on survey data, „Research on Aging: A bimonthly on Aging and the Life Course” 2006, nr 28, s. 582-598.

¹⁹ Zastosowanie testu t-Studenta spełnia wszystkie przewidziane dla tego testu założenia. Pomimo grupy mniej licznej niż 50 osób (41 badanych), rozkład w grupach jest zbliżony do rozkładu normalnego (co zostało sprawdzone przy zastosowaniu testu Shapiro-Wilka).

Analiza wyników ukazuje różnice pomiędzy aktywnością twórczą przejawianą przez skazanych mężczyzn a ich średnim poziomem poszukiwania sensu życia. Zgodnie z hipotezą (H.1.), osoby odbywające karę pozbawienia wolności i przejawiające zainteresowanie jakąś formą czynnego uczestnictwa w sztuce (sztuki plastyczne, muzyka, teatr) odznaczały się w sposób istotny statystycznie wyższym poziomem poszukiwania sensu życia ($M = 24,47$, $SD = 5,08$) niż skazani nieaktywni twórczo ($M = 20,59$, $SD = 3,71$, $t(39) = 3,27$, $p < 0,01$).

Przejawianie aktywności twórczej a obecność sensu życia wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności

Drugim elementem badań było ustalenie istotności różnic w zakresie poczucia (obecności) sensu życia w grupach skazanych zajmujących się twórczością oraz nie wykazujących aktywności twórczej. Hipoteza (H.2.) zakładała, że silniejsze poczucie sensu życia będzie występowało wśród skazanych aktywnych twórczo. Wyniki analizy przeprowadzonej z zastosowaniem testu t-Studenta przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Obecność sensu wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności, wykazujących aktywność twórczą i nieaktywnych twórczo

	Skazani aktywni twórczo (N = 19)		Skazani nieaktywni twórczo (N = 22)		Wynik t-Studenta	Poziom istotności
	M	SD	M	SD		
Sens poszukiwany	21,89	3,31	19,45	3,62	2,24	$p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z hipotezą skazani aktywni twórczo przejawiali średnio ($M = 21,89$, $SD = 3,31$) wyższy poziom obecności sensu niż więźniowie niezaangażowani w żadną formę aktywności twórczej ($M = 19,45$, $SD = 3,62$, $t(39) = 2,24$, $p < 0,05$).

Należy zatem stwierdzić, że obie hipotezy uzyskały potwierdzenie empiryczne. W obu komponentach sensu (jego poszukiwania i odczuwania) skazani aktywni twórczo okazali się osiągać wyższe średnie wyniki niż więźniowie nieaktywni twórczo.

Porównując wyniki testu t-Studenta, zaprezentowane w tabeli 1 i tabeli 2, warto ponadto zauważyć, że w zakresie poszukiwania sensu skazani aktywni twórczo różnią się średnio od skazanych nieaktywnych twórczo w sposób bardziej istotny ($p < 0,01$) niż w zakresie obecności sensu ($p < 0,05$).

Dyskusja

Zaprezentowane wyniki badań pozwalają na stwierdzenie, że wśród mężczyzn pozbawionych wolności – skazani aktywni twórczo odznaczali się średnio wyższym

poziomem poszukiwania sensu życia od tych nieaktywnych twórczo. Więźniowie zainteresowani twórczością mieli także silniejsze, w porównaniu z nieaktywnymi twórczo, poczucie sensu. Wyniki te są zgodne z wcześniejszymi założeniami hipotetycznymi. Warto odnotowania jest to, że bardziej znaczące różnice pomiędzy badanymi grupami skazanych wystąpiły w obszarze poszukiwania sensu niż w obszarze obecności sensu. Może to oznaczać, że uczestnictwo skazanych w różnego typu działaniach twórczych realizowanych na terenie zakładu karnego jest swoistą formą poszukiwania przez nich sensu życia.

Uzyskane wyniki warto rozpatrzeć pod kątem ich znaczenia dla praktyki resocjalizacyjnej zakładów karnych. Zgodnie z oczekiwaniami społecznymi minimalnym skutkiem oddziaływań w zakładach karnych powinno być powstrzymanie przestępcy przed popełnianiem czynów zabronionych prawem. Tak określony cel zgodnie z wolą społeczną ma być realizowany bez względu na zdolność więźnia do uzyskania satysfakcji z życia i optymalnego funkcjonowania osobniczego. W tak ujętej resocjalizacji zagadnienia sensu życia więźniów wydają się sprawą marginalną i niezwiązaną z oczekiwanymi zmianami prospołecznymi. Pozorny brak związku pomiędzy sensem życia więźniów a ogólnie pojmowanym interesem społecznym wynika jednak jedynie z zawężonego sposobu myślenia o resocjalizacji. Nawet najbardziej wyszukane programy terapii przestępców w zakładach karnych okazują się bowiem nieefektywne tam, gdzie poddany oddziaływaniom człowiek nie dostrzega nawet sensu, by żyć²⁰. Nie jesteśmy zatem w stanie dokonywać prospołecznych zmian w postępowaniu sprawców przestępstw, u których poczucie bezsensu dalszego trwania nierzadko prowadzi do tendencji autodestrukcyjnych²¹. Kiedy życie traci sens, człowiek wycofuje się z niego, zaniechuje wszelkiej aktywności. Syndrom ten w znacznym stopniu dotyka osób pozostających w sytuacji kary pozbawienia wolności.

Określenie oraz porównanie poziomu poczucia sensu życia twórców więziennych i ich nieaktywnych twórczo współwięźniów może zatem pomóc w określeniu wartości programów resocjalizacyjnych opartych na działaniach twórczych w procesie resocjalizacji osób pozbawionych wolności. Jak pokazały badania, sens życia jest wyższy u osadzonych mężczyzn zaangażowanych twórczo. Fakt ten stanowi istotną wartość resocjalizacyjną: jeśli angażowanie się więźniów w działania twórcze ma związek z silniej odczuwanym i poszukiwanym sensem życia, to tym samym twórczość skazanych może stanowić czynnik motywujący do dokonania zmian w swoim życiu. Poprzez nadanie wartości temu, co robią i nadanie trwałości ich poczynaniom, twórczość w wielu wypadkach zapobiega bierności i apatii, a dzięki niej osadzeni mogą przyjmować aktywną rolę w samodoskonaleniu i poszukiwaniu sensu życia, przynajmniej w warunkach izolacji penitencjarnej.

Pewną trudność nastęrcza próba odniesienia uzyskanych wyników do badań zaprezentowanych w części teoretycznej. Trudność ta wynika z tego, że dotychczasowe badania nad sensem życia osób niedostosowanych społecznie miały głównie charakter jakościowy (fenomenologiczny). Podejmując próbę ich porównania, można jednak za-

²⁰ M. Marczak, *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce*, Kraków 2009.

²¹ Z. Barańska, M. Jastrzębska, *Zachowania samoagresywne w warunkach izolacji więziennej w latach 1998-2008*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67-68, s. 131-156.

uważyć, że zaprezentowane rezultaty badań nie pozostają w sprzeczności, lecz ilościowo potwierdzają wyniki uzyskane przez innych badaczy. Zaprezentowane wyniki silnie korespondują z badaniami Christine Jose-Kampfner²², prowadzonymi na populacji uwięzionych kobiet. W przypadku obu badań sens życia osób odbywających karę pozbawienia wolności wykazuje niski poziom. Badania nad sensem życia i twórczością artystyczną w zakładach karnych w znacznym stopniu pozwalają także na potwierdzenie związków pomiędzy aktywnością twórczą a sensem życia, wykazanych wcześniej w grupie osób chorych psychicznie przez Spandlera, Seckera, Kenta i Hackinga²³.

W tym miejscu warto się zastanowić, czy uzyskane wyniki mogą być generalizowane na całą populację mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności. Wydaje się, że przeprowadzone badania mogą stanowić jedynie wstępną fazę analizy związków pomiędzy aktywnością twórczą a sensem życia w warunkach zakładu karnego. Po pierwsze, generalizowanie wyników uniemożliwia zbyt mała liczba badanych, w dodatku odbywających karę w jednym zakładzie karnym. Nie można zatem wykluczyć tego, że na rozbieżności w zakresie sensu życia pomiędzy badanymi grupami skazanych mają warunki odbywania kary w tej konkretnej placówce penitencjarnej. Po drugie, należy zwrócić uwagę, że aktywność twórcza wydaje się formą poszukiwania sensu głównie dla skazanych recydywistów (karanych drugi lub więcej niż drugi raz). To może stanowić interesującą kwestię do dalszych badań nad zagadnieniami twórczości i sensu w zakładach karnych.

Literatura

- Adler A., *Sens życia*, Warszawa 1986.
- Bałandynowicz A., *Probacja. System sprawiedliwego karania*, Warszawa 2002.
- Barańska Z., Jastrzębska M., *Zachowania samoagresywne w warunkach izolacji więziennej w latach 1998-2008*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67-68, s. 131-156.
- Frankl V.E., *Homo Patiens*, Warszawa 1998.
- De Jong Gierveld J., van Tilburg T., *A six-item scale for overall, emotional and social loneliness: Confirmatory tests on survey data*, „Research on Aging: A bimonthly on Aging and the Life Course” 2006, nr 28, s. 582-598.
- Jose-Kampfner Ch., *Coming to Terms with Existential Death: An Analysis of Women's Adaptation to Life in Prison*, „Social Justice” 1990, nr 17(2), s. 110-122.
- Marczak M., *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce*, Kraków 2009.
- Obuchowski K., *Przez galaktykę potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*, Poznań 1995.
- Oleś P., *Wprowadzenie do psychologii osobowości*, Warszawa 2005.
- Płużek Z., *Samobójstwo jako wyraz autodestrukcji*, [w:] *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości*, red. P. Oleś, Lublin 1997, s. 11-39.
- Popielski K., *Noetyczny wymiar osobowości*, Lublin 1994.
- Próchniak P., *Preferowanie przez mężczyzn ryzykownego zawodu a sens życia*, [w:] *Tożsamość w świecie nieustannych zmian*, red. E. Bilińska-Suchanek, Słupsk 2005.
- Spandler H. i in., *Catching life: the contribution of arts initiatives to recovery approaches in mental health*, „Journal of psychiatric and mental health nursing” 2007, nr 14, s. 791-799.

²² Ch. Jose-Kampfner, *Coming to Terms...*

²³ H. Spandler i in., *Catching life...*

Steger M.F. i in., *The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life*, „Journal of Counseling Psychology” 2006, nr 53(1), s. 80-93.
Tillich P., *Męstwo bycia*, Poznań 1994.

Summary

THE ROLE OF CREATIVE ACTIVITY IN PREVENTING THE LOSS OF SENSE OF LIFE AMONG MEN SERVING TIME IN PRISON

The paper examines the role of art (creativity) in the development of the sense of life of inmates. The goal of this study is to show the relationship between creative activity of prisoners and their understanding of the meaning of life. The study was conducted on the set of natural groups: from the group of 41 men, 19 qualified for the experimental group (active creatively) and 22 qualified for the control group (uncreative activity). The two groups did not differ in terms of age, marital status, length of sentence, education, criminal record, or a sense of loneliness. The results show that men undergoing imprisonment and exhibiting interest in some form of active participation in the arts were characterized by a higher level of search for the meaning of life in comparison with the prisoners having no creative activity. The results are consistent with the other studies carried out among the socially disadvantaged.

Key words: *meaning of life, imprisonment, creativity*

